

Porovnanie emócie strachu v ponímaní antického Grécka s Knihou Judita¹

Fear in ancient Greece and in the Book of Judith: A Comparison

RÓBERT LAPKO
DUŠAN DEMJANOVIČ

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Katedra systematickej teológie

Abstract

One of the strongest emotions that condition a person's outward actions is fear. The Bible offers examples of a wide range of emotions experienced by characters, from joy to sorrow. More than potential human fear of something that might harm us, however, we recognize in the Bible the fear of God. The Book of Judith, written at a time of strong Hellenistic influence on the Jewish people, provides the reader with a remarkable insight into the actions of characters under the influence of an abundance, lack, or excess of fear. This article attempts to offer just such a perspective on the understanding of the emotion of fear in ancient Greece and its comparison with the Book of Judith.

Key words : Judith, Greece, Philosophy, Fear, Courage

---

¹ Štúdia je výstupom riešenia projektu: APVV-20-0130 „Biblický text a jeho terminologické diškurzy v modernom spisovnom jazyku. Na príklade Listov apoštola Pavla“ a VEGA 2/0015/22 „Recepcia biblickej rodinnej terminológie a motívov v slovanskom kultúrnom prostredí“.

Úvod

„Základným koreňom každého strachu je skúsenosť smrteľnosti a smrti. Preto je dôležité mať strach. Podľa Bibliie iba múdri ľudia majú strach. Strach je uznaním toho, že sme smrteľní, a teda je skúsenosťou pravdy. Človek je naozaj smrteľný, ale je stvorený pre život, inak by nemal strach zo smrti.“² Leščinský sa vo svojich skriptách domnieva, že strach v Biblii sa spája so strachom zo smrti, naopak, postavy v gréckej tragédii sú naplnené strachom z osudu a neznámej budúcnosti, ktorý je porovnateľný s hrôzou bezmocného zvieratá. Strach vyjadrujú zborové piesne, ktoré vtiahnu divákov do deja. Ak Aristoteles v strachu vidí očistu, samotných básnikov viac znepokojuje neodvratnosť osudu. Strach je dôležitým motívom aj pri napomínaní. Je nevyhnutným základom úcty k ľudským aj božským autoritám. Zjavanie božskej moci vyvoláva strach, ktorý potom zmierňujú upokojujúce sebvýjadrenia božstva. Ľudské osoby môžu vyvolať rovnakú reakciu. Pri bežnom používaní sa teda strach môže odmietnuť, alebo sa môže prijať ako nevyhnutný tvárou v tvár, určitým štruktúram závislosti a sily.³

1. Strach v ponímaní antického Grécka

Vplyv emócií na správanie človeka, na jeho konanie navonok – vzťah mysle a tela –, skúmal už starogrécky filozof Aristoteles vo svojej slávnej *Etike Nikomachovej*, príp. v diele *O duši*. Spomedzi všetkých emócií, ktoré Aristoteles analyzoval, je strach najuniverzálnejší, viac či menej identický, a to nielen u ľudí všetkých kultúr, ale aj u vyšších živočíchov. Aristoteles definuje strach ako druh bolesti alebo nepokoja vyplývajúci z predstavy budúceho zla, ktoré je ničivé alebo bolestivé. Nie každého zla sa bojíme (napríklad či niekto bude nespravodlivý, ale skôr, akú veľkú bolesť alebo ničenie spôsobí). Rovnako sa bojíme vecí, ktoré sú blízko. Veď vecí, ktoré sú vzdialené, sa veľmi neobávame – napríklad keď hovorí, všetci ľudia vedia, že zomrú, ale pretože ešte smrť nie je blízko, tak sa príliš nestrachujú. Z Aristotelovej definície strachu vyplýva, že desivé veci sú práve tie, ktoré majú moc zničiť alebo spôsobiť škodu, s následkom intenzívnej bolesti. Podľa Aristotela to teda nie je bolesť, ktorej sa bojíme, ale skôr veci, predznamenávajúce niečo, napríklad jedovatý had – stopa hada, alebo charakteristický štrkajúci zvuk, sú desivé, pretože naznačujú, že had je nablízku. Strach zahŕňa poznanie a vyvodzovanie.

Proces identifikácie veci ako strašidelnej zahŕňa sofistické sociálne úsudky. Medzi príčiny strachu Aristoteles zaraďuje napríklad hnev alebo nepriateľstvo zo strany ľudí, ktorí majú moc spôsobiť škodu alebo bolesť. Nenávisť alebo nepriateľstvo zahŕňa dispozíciu spôsobiť škodu, zatiaľ čo hnev je túžba po vnímateľnom

² Jozef LEŠČINSKÝ, *Proroci Izraela* (Košice: Seminár sv. Karola Boromejského v Košiciach, 2007) 187.

³ Gerhard KITTEL, Gerhard FRIEDRICH, (ed.) *Theological dictionary of the New Testament*. (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1985) 1156.

druhu pomsty. Schopnosť spôsobiť škodu teda sama osebe nie je desivá, pokiaľ ju nesprevádza nepriateľský zámer. Naopak, sebadôveru Aristoteles charakterizuje ako opak strachu, vyplýva z vedomia, že akýchkoľvek súperov môžeme urobiť slabými alebo priateľsky naladenými.

Vystrašený vojak vidí na obzore oblak prachu a spája ho s postupujúcou armádou. Myslí si, že armáda je nepriateľská a môže mu vziať život, ktorý si veľmi cení. Vytváranie týchto spojení je prácou rozumu (logos); zároveň pripravuje pôdu pre ďalšie cvičenie logos. Ako uvádza Aristoteles – strach robí ľudí pripravenými uvažovať. Mysliac si, že sú v nebezpečenstve, ľudia túžia po bezpečnosti a venujú sa praktickým otázkam („či urobiť to alebo ono?“). Aj to si vyžaduje logos, na ktorom zvieratá nemajú podiel. Podobne ako hnev, nenávisť, hanba a závisť, ani strach nebol pre Aristotela len akýsi inštinktívny odpor, ale sociálne podmienená reakcia, v ktorej vzťahy moci a úsudky týkajúce sa postavenia a postojev hrajú rozhodujúcu úlohu.

Strach je teda pre Aristotela bolesť alebo nepokoj vyplývajúci z dojmu budúceho zla. Tento dojem zahŕňa úsudok niečoho, čo už bolo vyhodnotené ako škodlivé – takýto dojem je znepokojujúci a jeho výsledkom je strach. Strach je teda len znepokojenie spojené s dojmom škodlivosti, rovnako ako hnev je túžba po pomste v reakcii na ujmu. Názory na to, čo predstavuje škodu, sa samozrejme môžu líšiť: Sokrates a neskorší myslitelia, ako stoici a epikurejci, popierali, že smrť je zlo, a pre toho, kto zastáva tento názor, blížiaci sa smrť nie je dôvodom na strach. Ak však niekto považuje danú udalosť za škodlivú a jej hrozba je bezprostredná (napr. útok zo strany silného nepriateľa), potom sa jej človek bojí. Strach nie je znakom morálneho alebo iného nedostatku; je to len reakcia na reálne nebezpečenstvo. Aristoteles tvrdí, že nie je meno pre človeka, ktorý koná z nedostatku strachu, ale taký človek je buď šialený, alebo necitlivý voči bolesti.

V Homérovej Iliade je príbeh o tom, ako Hektor stojí sám pred hradbami Tróje a nervózne čaká, kým sa k nemu blíži Achilles na záverečný súboj po zabití Patrokla. Hektorova matka a otec sa ho márne pokúšali odradiť od toho, aby sa postavil tvárou v tvár svojmu silnejšiemu protivníkovi, ale Hektor je odhodlaný. Keby to bolo len kvôli bojovej cti, mohol by ustúpiť do bezpečia mesta, ale on sa hanbí za straty, ktoré spôsobil Trójanom tým, že udržiaval vojsko v poli aj po Achillovom návrate do boja, a tak namiesto toho, aby sa postavil tvárou v tvár trójskym mužom a ženám, radšej riskuje s Achillom. Nachádzajúc sa teda medzi hanbou a strachom, Hektor sa oddáva zvláštnym úvahám: predstavuje si, že by mohol odložiť svoju zbroj a sľúbiť Achillovi, že sa vzdá Heleny a všetkého trójskeho bohatstva v prospech Achájcov. Ale on vie, že takéto gesto je zbytočné. Spor medzi ním a Achillom prekročil pôvodnú príčinu vojny a Achilles – ako uvažuje – ho bez hanby zabije. A tak sa rozhodne bojovať, no keď Achilles prichádza

a jeho brnenie žiari ako slnko, zmocní sa ho chvenie, nemôže sa postaviť na nohy a v strachu uteká. Strach a vyhýbanie sa silnejšiemu súperovi je prirodzené, len hanba za predchádzajúce zlyhanie v úsudku - nie hanba za samotný útek - bráni Hektorovi hľadať útočisko medzi múrmi Tróje. Keď Nestor, obkľúčený Trójanmi, navrhol útek Diomédovi - najväčšiemu achájskemu bojovníkovi po Achillovi, Diomédes zaváhal pri pomyslení, že by sa Hektor mohol chváliť Trójanom, že on, Diomedes, bol zo strachu pred ním zahnaný na útek, ale nakoniec sa podvolil Nestorovmu dobrému úsudku a obrátil svoje kone na útek. Istý učenc k tomuto úryvku poznamenáva: „Včasný ústup neprináša hanbu“; to isté tvrdí aj Agamemnón.

V tomto prípade je nie je nič nevhodné na úteku pred škodou. Hektor, ochromený dvoma protichodnými emóciami, fantazíruje o spôsobe, ako si zachrániť život a zároveň si zachovať česť, ale hneď si uvedomí, že je to nemožné, a rozhodne sa stáť pevne na nohách. Achilles sa však blíži, a Hektorovo rozhodnutie, ktoré z počiatku podnietila hanba, ustupuje strachu (nebezpečenstvo, ako hovorí Aristoteles, je priblíženie toho, čo/kto naháňa strach, zatiaľ čo „veci, ktoré sú vzdialené, nie sú veľmi obávané“), a on sa vzchopí. Môžeme pripomenúť Aristotelovu definíciu emócií ako tých vecí, kvôli ktorým ľudia menia svoje názory a líšia sa v názoroch na ich úsudky.

Hektor však nie je zbabelec. Jeho strach je register Achillovej prevahy, ako by to vyjadril Aristoteles. Nebáť sa v jeho situácii by znamenalo nebrať do úvahy skutočnosti. Aj sám Achilles sa bojí (deisas), keď ho zastihne povodeň rieky Scamander: smrteľníci nemôžu normálne zvíťaziť nad rozzúreným bohom (Rieka bola pomenovaná podľa riečneho boha Scamandera. Rieka Scamander bola rieka, ktorá obklopovala Tróju. Boh Scamander sa v trójskej vojne postavil na stranu Trójanov.) Aristotelov kognitívny opis strachu, podľa ktorého je strach vyvolaný dojmom bezprostredne hroziacej škody, nám umožňuje oceniť Hektorovu reakciu na postupujúceho Achilla ako zlučiteľnú s odvahou. To, samozrejme, neznamená, že strach nikdy nie je znakom zbabelosti: ak nie je vlastná strana podradná, potom je strach dôkazom neprimeranej bojovnosti a sám Hektor vyčíta Polydamovi, že sa bojí.

1.1 Grécka terminológia emócie strachu

1.1.1 φοβέω

Základom φοβέω je sloveso φέβομαι - emócia strachu teda vyjadruje postoj utekania pred niečím. Staršie slovo pre strach je δέος. Je to obava, úzkosť, zatiaľ čo substantívum φόβος je hrôza alebo panický strach.⁴ Filozofia od svojho po-

---

⁴ V gréckej mytológii je Phóbos mocné božstvo, syn Área a boh vojny. V Sparte sa nachádzal chrám Phóbosa.

čiatku hovorí o strachu. Predsokratovci ostro kritizujú emocionálny strach. Reči o strachu z Boha sú vymyslené nato, aby ľudí vystrašili. Aristoteles tento strach, ktorý má fyziologické súvislosti, odlišuje od náležitej bázne alebo úcty. Podobne ako u Sokrata a Platóna ju vyvoláva ľútosť, keď ju vidíme u iných. Stoici definujú strach psychologicky ako iracionálnu emóciu, ktorej by sme mali odolávať. Skutočný vzťah k Bohu ako autorovi a otcovi nás oslobodzuje od emocionálneho strachu z Boha, strach z tyranov je nezmyselný, pretože sa musíme báť len toho, čo robíme sami sebe, a strach zo smrti je detinský. Aj epikurejci odsudzujú strach z budúcnosti a zo smrti. Napriek tomu má strach vo filozofii určité miesto. Tak Platón učí strachu z nesprávneho konania a strach z Boha je podľa neho vo výchove prirodzený. Plutarchos tvrdí, že strachu z Boha a strachu zo smrti sa nedá vyhnúť; dokonca aj Epikuros musí pripustiť, že smrť zvyčajne znamená bolesť, a odmietanie skutočného strachu z Boha vedie k falošnému strachu z povier. Vo všeobecnosti sa filozofia zhoduje v odmietaní emocionálneho strachu, ale ak má phóbos zmysel bázne alebo úcty, považuje ho za nevyhnutnú reakciu na nároky autorít a najmä bohov.⁵

1.1.2 εὐσέβεια

Podľa antických definícií **eusébeia**, **eusébein**, **eusébes** označujú: 1. úctivé správanie voči bohom, 2. voči rodičom a vlasti, 3. voči zosnulým. Okrem bohov mohli byť objektmi εὐσέβεια aj príbuzní, vládcovia, sudcovia, prísaha, zákon a dobro. Kým Platón považuje εὐσέβεια za službu bohom konaním dobra, ľudový názor ju stotožňuje s kultom, hoci často s istým zmyslom pre potrebu poznania a vnútorným postojom oddanosti. Starogrécki filozofi lokalizujú pravú εὐσέβεια do života podľa vôle bohov. Podľa Plutarcha pravá εὐσέβεια na rozdiel od povery očakáva od bohov to, čo je dobré. Znamená úctu k tomu, čo je veľké a vznešené, čo treba stotožniť s božským. Je to teda cnosť, ktorá nie je bezpodmienečným osobným záväzkom, ale ako bázeň pred čistým a vznešeným svetom božstva, ako kultové uctievanie a ako úcta k poriadkom.⁶ Rozhodujúca pre εὐσέβεια bola predovšetkým kultová činnosť. Dôležité je tu rozdelenie na súkromný a verejný kult. Starogrécky spisovateľ Xenofón charakterizuje bezbožného človeka ako človeka, ktorý neobetuje bohom ani nerešpektuje veštby. Z hľadiska obsahu sa súkromné a verejné kultové prejavy vo veľkej miere zhodné. Najvýraznejším dokladom každého obradu sú zasvätenia – pre verejný kult je najvýraznejším zasvätením stavba chrámov. Tak ako prítomnosť divadiel, lodeníc, hradieb, či prístavov svedčila o význame toho ktorého mesta, prítomnosť chrámu svedčila o jeho verejnom kulte. V antickej spoločnosti mali prvenstvo skôr verejné náboženské prejavy než tie

Zobrazuje sa v podobe vzbudzujúcej strach.

⁵ KITTEL – FRIEDRICH, *Theological dictionary of the New Testament*, 1156.

⁶ KITTEL – FRIEDRICH, *Theological dictionary of the New Testament*, 913.

súkromné. Hoci εὐσέβεια nepozná žiadnu dogmu, objavujú sa určité požiadavky na postoj, ktoré sa považujú za kritériá zbožnosti:

- presvedčenie o existencii a moci bohov (napr. neskorší grécky filozof Dión Zlatouсты tvrdil, že od vládcu sa žiada nielen uznanie, ale doslovne pevné presvedčenie o existencii bohov. Podobného názoru bol aj Porfýrios.)
- presvedčenie, že bohovia sa starajú o ľudí, vykonávajú spravodlivosť a trestajú nespravodlivosť (pôvodné presvedčenie o schopnosti bohov prinášať úžitok a škodiť sa pod vplyvom Platóna a stoicizmu mení v tom zmysle, že bohovia sú považovaní za darcov všetkého dobra, ktorí nikdy nemôžu ublížiť, pretože majú dobrú povahu.)

Starogrécki kňazi nemali čítať všetkých filozofov, ale venovať pozornosť len tým filozofom a ich dogmám, ktoré vedú k εὐσέβεια a učia, že bohovia existujú, starajú sa o záležitosti tohto sveta a v žiadnom prípade nespôsobujú škodu ľuďom a ich rodu.⁷

1.1.2.1 εὐσέβεια v chápaní Filóna Alexandrijského

Jedným z najznámejších predstaviteľov spojenia myšlienok Biblie a gréckej filozofie je Filón Alexandrijský (okolo 20 pr. Kr. – okolo 50 po Kr.). Ústrednou témou Filónových spisov je výzva k čnostnému životu. Historické bádanie o Filónovej etike je pomerne rozsiahle. V skutočnosti je však prác venovaných Filónovmu používaniu pojmu εὐσέβεια je málo a vlastne žiadne z týchto spracovaní εὐσέβεια u Filóna neukazuje dôležitú súvislosť tohto pojmu s jeho etickým diskurzom. Filón používa εὐσέβεια ako cnosť ekvivalentnú „múdrosti [σοφία] v službe Bohu“ alebo „poznaniu [ἐπιστήμη], ako slúžiť Bohu.“ V súlade s gréckym filozofickým zvykom je aj to, že Filón považuje εὐσέβεια za osobitný druh spravodlivosti voči bohom. V skutočnosti, keď Filón vymenúva niekoľko cností, má tendenciu umiestniť buď εὐσέβεια, ὁσιότης (svätosť), alebo θεοσέβεια (zbožnosť) hneď za δικαιοσύνη (spravodlivosť). Je to Filón, ktorý ako prvý opisuje εὐσέβεια ako kráľovnú (βασιλίσ) alebo vodcu (ἡγεμονίς) všetkých ostatných čností. V skutočnosti ani Platón, ani stoici takéto tvrdenie neuvádzajú. U Aristotela existujú výroky, v ktorých sa δικαιοσύνη často považuje za najväčšiu alebo najmocnejšiu (κρατιστής) z čností a že εὐσέβεια je buď súčasťou δικαιοσύνη, alebo jej sprievodným znakom. Dôvod, prečo Filón nazýva čnosť εὐσέβεια kráľovnou čností (ἡγεμονίς τῶν ἀρετῶν), je vlastne ten, že sa inšpiroval predovšetkým židovským Písmom. Filón sa osobitne zaoberá čnosťou εὐσέβεια v Prís 1,7, ktorá považuje bázeň pred PÁNOM za počiatok múdrosti a zbožnosť voči Bohu (εὐσέβεια δὲ εἰς θεὸν) za začiatok (ἀρχή) rozvážnosti.⁸

⁷ Theodor KLAUSER, (ed.) *Reallexikon für Antike und Christentum* 6 (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1966) 986-989.

⁸ Nelida Naveros CORDOVA, *Philo's Εὐσέβεια and Paul's Πνεῦμα: The Appropriation and Alteration of Hellenistic and Greek Philosophical Traditions in Their Ethical Discourses* (Dissertations.

Filón nielenže prirovnáva εὐσεβεία k všeobecným kardinálnym čnostiam. V jeho etickom diskurze vlastnosti prisudzované čnosti εὐσεβεία nahrádzajú vlastnosti štyroch kardinálnych čností. Významná je aj skutočnosť, že Filón zámerne spája εὐσεβεία a ostatné čnosti s nehmotným svetom, mysl'ou (νοῦς) a rozumom (λόγος). Používa filozofický jazyk, aby svoju čnosť εὐσεβεία jednoznačne kvalifikoval ako božskú a nesmrteľnú a aby εὐσεβεία prisúdil výlučné právomoci, ktoré patria len Bohu. Ako taká εὐσεβεία ako zdroj etických prikázaní robí ľudskú dušu čnostnou; εὐσεβεία ako strom života poskytuje duši ostatné čnosti; εὐσεβεία ako protiklad bezbožnosti odvádza dušu od nerestí; εὐσεβεία ako najvyššia čnosť vedie dušu na cestu čnosti a správneho rozumu; εὐσεβεία ako božská vedie dušu k poznaniu a dokonalosti; εὐσεβεία dáva nesmrteľnosť a najneobyčajnejšia zo všetkých je εὐσεβεία, vďaka ktorej sa ľudská duša pripodobňuje Bohu. Podľa Filóna, tak ako je Boh pôvodcom alebo prameňom všetkého, čo existuje (aj samotnej čnosti), εὐσεβεία je tiež pôvodcom alebo prameňom čnostného života duše. Ako vlastnosť sa εὐσεβεία zaraďuje na prvé miesto v židovskom spôsobe života a v praxi etických prikázaní Mojžišovho zákona. Vo Filónovom etickom diskurze práve prostredníctvom praktizovania čnosti εὐσεβεία a prostredníctvom λόγος ľudská duša znovu získava božský status, status, ktorý Boh zamýšľal od začiatku. Vo Filónových spisoch je teda čnosť εὐσεβεία zámerne presunutá na nehmotnú a rozumovú úroveň, pretože je to čnosť rozumová (νοῦς), ale stále súčasť pozemskej sféry, sféry ľudských bytostí. Osobitné a vysoké postavenie sa prejavuje najmä v sérii Alegórie zákona a Otázky a odpovede.⁹

1.1.3 ἀσεβεία

Keď hovoríme o zbožnosti, nemožno obísť ani tému opaku. ἀσεβεία je odmietnutie uctievať mestských bohov alebo plniť kultové povinnosti. Starogrécki filozofi, ktorí odmietajú ľudové božstvá, sa tým previnili v myšliach ľudí. Pre Platóna ἀσεβεία zahŕňa nehodné predstavy o božstve a pre Epiktéta je ἀσεβεία odmietnutie uctiť si božské dary alebo prijať svoj božský údel. So zánikom mestského štátu a jeho oficiálneho kultu rozlišujú filozofi medzi ἀθεότης (popieranie oficiálnych bohov) a ἀσεβεία (prestúpenie nariadení). Toto rozlišovanie je dôležité pre kresťanov. Z tohto dôvodu ich pastorálne listy a 1Pt napomínajú, aby svojím správaním preukazovali εὐσεβεία, a tak vyvrátili pohanské obvinenie, že sú κακοποιός (1Pt 2,12).¹⁰ LXX oveľa viac používa zápornú skupinu ἀσεβ- ako skupinu εὐσεβ-, pretože zatiaľ čo druhá skupina je príliš slabá nato, aby vyjadrovala správnu bázeň pred Bohom, prvá skupina výborne slúži na vyjadrenie pohŕdania Bohom a jeho vůľou, ktorým sa vyznačujú ἀσεβής.¹¹ Pre Platóna existujú len tri príčiny bezbož-

Chicago: Loyola University, 2016) 2-5.

⁹ CORDOVA, *Philo's Εὐσεβεία and Paul's Πνεῦμα: The Appropriation and Alteration of Hellenistic and Greek Philosophical Traditions in Their Ethical Discourses*, 175-176.

¹⁰ KITTEL – FRIEDRICH, *Theological dictionary of the New Testament*, 914.

¹¹ KITTEL – FRIEDRICH, *Theological dictionary of the New Testament*, 915.

ných skutkov alebo bezbožných slov: 1. ak páchatel' neverí v existenciu bohov, 2. ak pripúšťa ich existenciu, ale nie ich starostlivosť o ľudstvo a ich spravodlivosť, 3. ak si myslí, že bohov možno upokojiť obetami a darmi nespravodlivých. Platón dokazuje ateistom existenciu božského týmu, že sa odvoláva na učenie o duši ako princípe nadradenom telesnému a pôvodcovi všetkého pohybu, vrátane pohybov nebeských telies.¹²

2. Strach v Knihe Judita

V Knihe Judita môžeme rozpoznať niekoľko emócií postáv – od smútku až po radosť, od bezstarostnosti až po strach. Kniha bola napísaná v čase strachu Izraela o svoju budúcnosť. Ak Knihu Judita rozdelíme na dve časti, pričom predel tvorí vstup Judity na scénu v 8. kapitole, môžeme povedať, že prvej časti, teda veršom 1 – 7, dominuje téma strachu. V priebehu deja sa však pozície strachu menia – z tých, ktorí boli na začiatku odvážni, z tých sa stali vystrašení a z tých, čo sa na začiatku báli, sa stali odvážni. K tomu Rakel ponúka nasledujúcu tabuľku :¹³

nie strach	1,11
strach	2,28
strach	4,2
nie strach	5,23
Zľaknutie sa	7,4
strach	8,8
nie strach	10,16
nie strach	11,1
Zľaknutie sa	14,19
Zľaknutie sa	16,10-11

Celý príbeh sa začal tým, že národy sa οὐκ ἐφοβήθησαν (Jdt 1,11) pred Nabuchodonozorom. Táto trúfalosť bola potrestaná Holofernovou armádou, čo spôsobilo ó φόβος και ὁ τρόμος (Jdt 2,28a), ktorý dopadol na sedem miest (Jdt 2,28b). Správy o úspešnom ťažení Holofernovej armády u susedných národov spôsobovali u Izraelitov ἐφοβήθησαν σφόδρα σφόδρα (Jdt 4,2), boli ἐταράχθησαν (Jdt 4,2) z obáv o Jeruzalem. Asýrčania sa οὐ γὰρ φοβήθησόμεθα (Jdt 5,23) Izraelitov, ktorí naopak, keď videli, aké množstvo asýrskych vojakov oproti ním stojí, boli ἐταράχθησαν σφόδρα (Jdt 7,4) a vyhlásili, že ani ich hlboké rokliny, ani vysoké hory neunesú takú ťarchu cudzích vojakov.¹⁴ Motív strachu, ktorý vidíme v Knihe Judita, je ironický. Čitateľ totiž vie, že národy by sa mali báť Nabuchodonozorovej moci. Na druhej strane však čitateľ tiež vie, že Izrael, ktorý sa ho zo začiatku bál, sa ho

¹² KLAUSER, *Reallexikon für Antike und Christentum* 6, 989.

¹³ Claudia RAKEL, *Judit – über Schönheit, Macht und Widerstand im Krieg* (New York, Berlin: Walter de Gruyter, 2003) 141. <https://doi.org/10.1515/9783110899986>

¹⁴ Toni CRAVEN, *Artistry and Faith in the Book of Judith* (Chico: Scholars Press, 1983) 83- 84.

báť nemusel, pretože na konci príbehu ho čaká víťazstvo.¹⁵ Hoci autor spomenul veľký strach pobrežných národov ešte pred príchodom Asýrčanov na ich územie, takmer nič nepočujeme o ich reakcii na svätokrádežný útok na ich bohov. V skutočnosti, od zmienky o Arfaxadovi sa nedozvedáme takmer nič o reakciách rôznych národov, ktoré si Nabuchodonozor a jeho vojská podmanili¹⁶, jedine u Izraelitov, ktorých reakcie, obavy a modlitby sú značne dlho v knihe opísané. Podriadenie sa pobrežných národov a následné zničenie ich bohov a svätýň tu slúži ako varovanie pred nebezpečenstvami pokojnej kapitulácie. Aj keď sú Izraeliti ochotní vzdať sa svojej politickej nezávislosti, takáto kapitulácia bude znamenať aj vzdanie sa Boha a jeho chrámu. Ani veľká moc, ani priama kapitulácia proti Nabuchodonozorovej armáde nič nezmôžu, a tak sa Judita, aby uspela, bude musieť obrátiť na tretiu možnosť – klamstvo a zvädzanie spojené s vierou v Boha.¹⁷ V Knihe Judita je táto bázeň pred Bohom postojom, ktorý vyjadruje vzťah uznania a je spojený so vzájomnosťou a reciprocitou: Boh je naklonený tým, ktorí sa ho boja. Je veľmi dôležité, aby Judita dokázala, že je zbožná žena a dodržiava Tóru. V Jdt 8,1-8 je predstavená ako príkladný vzor zbožnej ženy – úryvok sumarizuje jej uvedenie do deja s odkazom na jej bázeň pred Bohom. To, že Judita je žena zachováajúca Tóru, ktorá dodržiava pravidlá stravovania aj v nepriateľskom tábore (porov. 12,1n.) je výrazom jej postoja, že dodržiava Tóru a zároveň sa bojí Boha. V tomto zmysle Pieseň o Judite interpretuje rozprávanie ako ponaučenie, že zachovávanie Tóry je zárukou úspechu pre Izrael. Motív úcty k Bohu rámcuje pasáž z Jdt 16, ktorá je kritická voči kultu s jasným odmietnutím náboženskej identity viazanej výlučne na kult obetovania a definovanie sa prostredníctvom neho. Teologická prevaha bázne pred Bohom vo vzťahu ku kultovej obete je tak v Pentateuchu, v žalmoch, ako aj v prorockej literatúre. Kultovo-kritická zložka, ktorá sa tu odhaľuje, nie je v rozpore s ostatným štýlom Knihy Judita, ako uvádza Carey A. Moore. Dodržiavanie Tóry a kultová kritika si nemusia protirečiť. Jdt 16 interpretuje Juditino dodržiavanie Tóry ako činnosť predchádzajúcu akémukoľvek kultovému obetovaniu.¹⁸

2.1 Stret Knihy Judita s helenizmom

Všetky dáta v Knihe Judita predpokladajú poexilové obdobie ako obdobie, v ktorom bola kniha napísaná. Viacero vlastností (ako napr. mená – Judita, Holofernes, Bagoas; zvyky – 2,7, „... pripravili zem a vodu...“; 4,15 „... na turbanoch mali popol ...“) naznačujú perzské obdobie. Na druhej strane obsahuje aj niektoré

¹⁵ Lawrence M. WILLS, *Judith: A Commentary on the Book of Judith* (Hermeneia; Minneapolis: Fortress, 2019) 180-181.

¹⁶ Rétorickou technikou, ktorou chcel autor Knihy Judita zdôrazniť Nabuchodonozorovu ohromnú moc, je opakovanie frázy (až 8x v prvých dvoch kap.) „všetky krajiny“. MOORE, *Judith*, 127. <https://doi.org/10.5040/9780300261790>

¹⁷ GERA, *Judith*, 162.

¹⁸ RAKEL, *Judit – über Schönheit, Macht und Widerstand im Krieg*, 155. <https://doi.org/10.1515/9783110899986>

helenistické elementy (zvyk nosiť vence – 3,7 alebo olivové vence – 15,13; oslavovať kráľa ako boha 3,8). Určité inštitucionálne usporiadania poukazujú na machabejské obdobie po roku 165 pr. Kr. (značná politická a vojenská moc veľkňazov 4,6); nadradenosť jeruzalemskej rady nad radu Izraela – 4,8 („... Izraeliti urobili, ako im nariadil veľkňaz Joachim ...“). Rovnako, podľa mienky viacerých biblistov na machabejské obdobie poukazuje vek, ktorého sa dožila Judita (16,23). Stopäť rokov totiž trvalo machabejské obdobie (168 – 63 pr. Kr.). Navyše v Knihe nájdeme viacero podobností Júdu Machabejského s Juditou. Najlepšou hypotézou je, že dej Knihy sa odohráva v Perzskom období (539 – 332 pr. Kr.) a napísaná bola v období Hasmoneovcov.¹⁹ Najskôr to bolo počas vládnutia Jána Hyrkána I. (135 – 104 pr. Kr.) alebo na začiatku vlády Alexandra Jannaeva (103 – 78 pr. Kr.).²⁰ Ak sa kedysi zdôrazňoval protiklad a konflikt medzi helenizmom a judaizmom v Palestíne, dnes sa všeobecne uznáva, že medzi vyššími vrstvami Židov v Jeruzaleme pred, počas a po hasmoneovskom období existovala značná znalosť gréckeho jazyka a literatúry.²¹

2.2 Judita a grécka filozofia²²

V Jdt 8,8 je Judita opísaná ako bohabojná, čo je čnosť pozitívna. Hlavná hrdinka je vo svojom čine radikálna, čo vôbec nekorešponduje s jej postojom modlitby v 9. kapitole, zato však má viaceré podobné črty s gréckou filozofiou. V Knihe Judita si môžeme všimnúť 5 rovín vplyvu gréckej filozofie :

- Juditino odhodlanie naznačuje grécku čnosť sebaovládania, zdržanlivosti (ἐγκράτεια).
- charakteristika chvastavých tyranov Nabuchodonozora a Holoferna odráža grécku filozofickú kritiku tyranov, čo vykazuje opak ἐγκράτεια - ἀκρασία.
- Judita, keď oslovuje starších Betúlie, hovorí odvážne, čo je vlastnosť παρρησία.
- Juditino rozdelenie času na minulosť, prítomnosť a budúcnosť odráža grécke filozofické chápanie času.
- Juditina kritika modlitby obyvateľov Betúlie je odrazom gréckych filozofických úvah o racionálnej modlitbe.

Hlavná hrdinka po celý čas vykazuje pozoruhodné prvky ἐγκράτεια. Počas celého deja neprejavuje jedinú známku spochybnenia správnosti svojho konania,

¹⁹ Carey A. MOORE, *Judith: A New Translation with Introduction and Commentary* (AYB 40; Yale: University Press, 1985) 51. <https://doi.org/10.5040/9780300261790>

²⁰ MOORE, *Judith*, 67. <https://doi.org/10.5040/9780300261790>

²¹ Deborah GERA, *Judith* (CEJL; Berlin: De Gruyter, 2014) 94.

²² WILLS, *Judith*, 270-275.

jedinú známku pokušenia k ústupu. Judita svojím radikálnym postojom proti päťdňovému ultimátu rázne odmieta akékoľvek osobitné námietky o poľahčujúcich okolnostiach. Malé hriechy sú rovnako ťažké ako veľké, čo je v súlade so stoickou filozofiou (Jdt 8,30). Zatiaľ čo dvakrát Judita žiada Boha o silu (Jdt 9,9-10; 13,7), už sa medzitým nebojácne pustila do svojho odvážneho plánu. Svoju odvahu dokazuje napr. v 8,32, príp. neskôr v 10,9. Judita v 8. kapitole vystupuje ako filozof praktizujúci čnosť *παρρησία*, hoci tento výraz explicitne v knihe spomínaný nie je (niečo podobné, ako predviedol Achiór v 5. kapitole). Slovo *παρρησία* prešlo vývojom – od slobody prejavu aténskych občanov k slobode kynických²³ filozofov druhých provokovať, poučovať a čokoľvek im vyčítať. Ak sa pozrieme na kvality, ktoré zakladateľ kynizmu Antisténes opísal Diogenovi, tak vidíme kvality, ktorými oplývala Judita : σοφία, αὐτάρκεια, ἀλήθεια, παρρησία, ἐλευθερία.²⁴ Juditina drsná kritika modlitby starších Betúlie korešponduje s kritikou gréckej filozofie voči modlitbe obyčajných ľudí. Všetky školy gréckej filozofie kládli dôraz na vysoký štandard modlitby. Modliť sa nemohlo len tak, ale vždy len pre dobrú vec. Pre grécke náboženské predstavy bola charakteristická slobodná vôľa bohov – buď vypočujú modlitbu, alebo nie. Slobodnú vôľu zdôrazňuje aj Judita. Pri kritike testovania Boha pripomína tradíciu Izraela z púšte: „*Nepokúšajte Pána, svojho Boha, ako ste ho pokúšali v Masse!*“ (Dt 6,16), pričom tu vystupuje ako Mojžiš, kým starší Betúlie ako šomrajúci Izraeliti. V starovekom Izraeli by sa stanovovanie nejakého termínu Bohu nepovažovalo za veľké porušenie vernosti v porovnaní s reptaním Izraela na púšti, Judita však oba tieto aspekty prepája – ba možno sa dá povedať, že súčasné stanovenie ultimáta považuje za ťažší prečin. Judita sa, takpovediac, stáva gréckym filozofom svojím racionálnym prístupom k modlitbe. Jej skutočnou prosbou je: „*vzývajte ho, aby nám pomohol!*“ (Jdt 8,17), ktorá je

²³ Kynizmus alebo kynická škola alebo cynizmus je filozofický smer a jedna zo sokratovských škôl v antickom Grécku. Zakladateľom bol Antisténes, ktorý bol žiakom Sokrata v druhej polovici 5. storočia pred našim letopočtom. Za základ šťastia a cnosti pokladala opovrhovanie spoločenskými normami, odmietnutie bohatstva, slávy, všetkých zmyslových pôžitkov, dosiahnutie nezávislosti a vnútornej slobody. *Kynizmus*, [online]. [cit. 11.08.2024]. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kynizmus>

²⁴ Keď Izraeliti sú oboznámení s Nabuchodonozorovými plánmi na vojnu, chce od nich, aby sa jej tiež zúčastnili, sú dostatočne odvážni – spolu s ostatnými susediacimi krajinami odmietnu. Neboja sa ho, pretože Izrael sa bojí jedine Boha. Keď sa však dopytujú o Holofernovi, zhrodia sa (Jdt 4,1-2). Začnú konať opatrenia, opevňujú sa, čo by niekto mohol interpretovať ako slabú vieru. No okrem vojenských príprav prebiehali aj modlitby či obrady (Jdt 4,9-15). Táto časť knihy dokazuje dobrý postoj k zbožnosti v časoch nepohody. Veci sa však menia, keď je Betúlia obliehaná a odrezaná od zdroja pitnej vody. Odvaha Izraelitov ochabuje a na predstaviteľov mesta tlačia, nech sa radšej Asýřčanom vzdajú. Benedikt OTZEN, *Tobit and Judith* (Londýn, New York: Sheffield Academic Press, 2002) 101-102. Judita mala všetky kvality: fyzickú príťažlivosť, inteligenciu, odvahu, sebadôveru. Napriek tomu, že podobnými parametrami môžeme označiť aj iné hrdinky v Starom zákone, Judita mala predsa len oproti nim navrch. Bola zbožná, a to nielen vo vnútri, ale aj navonok – pôst, modlitba, celibát, zachovávanie rituálnej čistoty (ako napr. v jedle) – , to sú vlastnosti, ktoré ostatné hrdinky, ako Mária (Mojžišova sestra), Debora, Jahel, alebo Ester, nemajú. Judita, tak ako naznačuje jej meno, je autorom predkladaná ako vzor odvážnej zbožnej Židovky, dôverujúcej v Boha. MOORE, *Judith*, 62.

podmienená filozofickým chápaním modlitby : „Ved' Boh nie je ako človek, ktorému sa možno vyhrážať, alebo ako syn človeka, na ktorého možno robiť nátlak“ (Jdt 8,16). Niekedy možno rozoznať rozdiel medzi jej slovami a stoickou modlitbou. Sama je definovaná ako bohobojná (Jdt 8,8), zatiaľ čo v modlitbe zvoláva na nepriateľov hnev Boha (Jdt 9,8). Taktiež tu žiada skôr o niečo konkrétne pre seba, než by mala žiadať o všeobecné dobro ako nejakú čnosť. Napriek tomu urobila veľký krok, aby komunita dodržiavala postoj stoického filozofa. Hoci vyzýva starších: „trpezlivo čakajme jeho záchranu a vzývajme ho, aby nám pomohol“ (Jdt 8,17), dodáva: „vyslyší náš hlas, ak je to jeho blahovôľa.“ (Jdt 8,17).²⁵

Záver

Knihá Judita poskytuje čitateľovi lekciu o nebojácnosti a o tom, že okrem Boha je človek oprávnený nebáť sa nikoho a ničoho. Judita, hlavná hrdinka, vystupuje ako silná hrdá žena, zachraňujúca národ – čo je pomerne paradoxné, keďže hneď po svojom nástupe na scénu v 8,2 (keďže Jdt 8,1 je Juditin rodokmeň) je spomenutá ako vdova, čo bola v SZ Izraeli sociálna skupina odsunutá na okraj spoločnosti. Neochvejná dôvera v Božiu pomoc z nej urobila nebojácnu bojovníčku, odhodlanú zachrániť vyvolený ľud. Jej konanie je prirodzenou reakciou na blížiaci sa nebezpečenstvo. Podľa Aristotela je strach nepríjemný pocit človeka z toho, že sa mu v budúcnosti potenciálne stane nejaká škoda. Nie je to teda žiaden prejav morálneho zlyhania, je to len jednoducho reakcia na hroziace nebezpečenstvo. Vplyv gréckeho prostredia na Knihu Judita je badateľný.

BIBLIOGRAFIA

- CORDOVA, Nelida Naveros. *Philo's Εὐσεβεια and Paul's Πνεῦμα: The Appropriation and Alteration of Hellenistic and Greek Philosophical Traditions in Their Ethical Discourses*. Dissertations. Chicago: Loyola University, 2016. (bez ISBN). Dostupné na internete: https://ecommons.luc.edu/luc_diss/2141
- CRAVEN, Toni. *Artistry and Faith in the Book of Judith*, Chico: Scholars Press, 1983. ISBN 0 – 89130 – 612 – 9.
- GERA, Deborah. *Judith*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2014. ISBN 978–3–11–032304–7.
- KITTEL, Gerhard, FRIEDRICH, Gerhard. eds. *Theological dictionary of the New Testament*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1985. ISBN 978 – 0 – 802 – 82404 – 2.

²⁵ Jeden z najdôležitejších odkazov Judity v knihe je jej komunikácia smerom k maloverným starším mesta, že ľudské utrpenie nemusí byť len trestom od Boha za hriechy, ale aj testom našej vernosti – vernosti, v ktorej starší mesta zlyhali, keďže dávali Bohu akési ultimátum, pretože mu jednoducho neverili, že by mohol zasiahnuť. Testoval predsa aj ich predkov – Abraháma, Izáka i Jakuba (porov. Jdt 8,26). Deuteronomistické chápanie Izraela bolo: „keď si dobrý, darí sa ti, keď si zlý, trpíš“. Judita však prichádza s treťou možnosťou: „trpieť môžeš, aj keď si dobrý“. Vystupuje proti myšlienke odplaty za hriechy. MOORE, *Judith*, 63. <https://doi.org/10.5040/9780300261790>

KLAUSER, Theodor, ed. *Reallexikon für Antike und Christentum* 6. Stuttgart: Anton Hiersemann, 1966. (bez ISBN)

LEŠČINSKÝ, Jozef. *Proroci Izraela*. Košice: Seminár sv. Karola Boromejského v Košiciach, 2007. ISBN 978-80-89138-86-9.

MOORE, Carey A. *Judith : a new translation with introduction and commentary*. New Haven, London: Yale University Press, 1985. ISBN 978-0-300-13995-2.

<https://doi.org/10.5040/9780300261790>

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956. (bez ISBN).

OTZEN, Benedikt. *Tobit and Judith*. Londýn, New York: Sheffield Academic Press, 2002. ISBN 0-8264-6053-4.

RAKEL, Claudia. *Judit - über Schönheit, Macht und Widerstand im Krieg*. Berlín, New York: Walter de Gruyter, 2003. ISBN 3-11-017926-1.

<https://doi.org/10.1515/9783110899986>

WILLS, Lawrence M. *Judith*. Minneapolis: Fortress Press, 2019.

ISBN 978-0-8006-6105-2.

Články na internete:

Kynizmus, [online]. [11.08.2024].

Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kynizmus>

prof. Róbert Lapko, Th.D, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89

041 21 Košice, SK

rlapko@gmail.com

ThLic. Mgr. Dušan Demjanovič

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89

041 21 Košice, SK

hermannjozef.d.demjanovic@gmail.com